

Pogrányi Lovas Miklós

Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban

Recenzió Egedy Gergely könyvéről

Conservative Thought and Politics in the United States

About the Book by Gergely Egedy

ÖSSZEFOGLALÁS

A szerző e munkájában arra tesz kísérletet, hogy végigkísérje a konzervatív politikai gondolkodás fejlődését az Egyesült Államokban a függetlenségi háborútól az ún. neokonzervatív forradalom kibontakozásáig, vagyis az 1970-es évekig. A könyv abból az előfeltevésből indul ki, hogy a konzervatív hagyomány ismerete nélkül nem érthetjük meg Amerika történelmét.

SUMMARY

In this book the author overviews the development of conservative political thought in the United States from the War of Independence to the so-called Neo-

Conservative revolution in the 1970's. The basic assumption is that without the knowledge of the conservative tradition one cannot understand the history of the USA.

Veszélyes feladat 500 oldal terjedelmű művet írni, ilyen vastag könyv láttán ugyanis az olvasóban joggal fogalmazódik meg az előítélet: olyan opuszt kell a kezembben tartanak, melyet a teljességre való törekvés igénye szült. Vajon miként érdemes a politikát és a róla való gondolkodást együtt tárgyalni, és kettejük kapcsolatát feltárni? Egedy Gergely megoldása világos: a mérleg a gondolkodás javára kell hogy billenjen. A *Konzervatív gon-*

POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS doktorandusz, PPKE BTK, Politikaelméleti Doktor Iskola (pogranyi.lovass@gmail.com).

dolgozás és politika az Egyesült Államokban elsősorban eszmetörténeti mű; annyiban érinti az esemény- és politikátörténetet, amennyiben ezt a tárgyalat gondolkodók munkásságának megértéséhez a straussi szoros olvasat és a skinneri kontextualizálás követelményei okvetlenül szükségessé teszik. Egedy sikerre vitte vállalkozását. Munkája nem tankönyv, és nem is lexikon. Enciklopedikus jellege ellenére sem kényszerít magára szigorú, sérthetetlen belső arányokat, melyek zavarhatnák a gondolatok szabad áramlását. Könyve mindazonáltal monumentális vállalkozás, mely kiállja Russell Kirk *The Conservative Mind* című opusával való összehasonlítás próbáját.

Ilyen terjedelmű anyag áttekintése során több megoldás is kínálkozik: az amerikai konzervativizmushoz közelíthetünk a szellemi műhelyek és agytrösztök irányából (Acton Institute, American Enterprise Institute, Bradley Foundation, Cato Institute, Ethics and Public Policy Center, Federalist Society, Heritage Foundation, Hoover Institute, Hudson Institute, ISI, Rockford Institute, Scaife Foundations, Witherspoon Institute és a többi). Kitérhetünk az amerikai konzervatív folyóiratok, sajtóorgánumok körül kibontakozó szellemi élet részleteire (*American Review, The American Conservative, American Renaissance, The Bookman, Chronicles, Commentary, Modern Age, National Review, Public Interest, Review of Politics* stb.).¹ Reflektálhatunk szisztematikusan a konzervativizmus fő problémáira, áttekintve a nagy, visszatérő témákat, melyek a gondolkodókat az elmúlt két évszázadban foglalkoztatták (korlátozott állami beavatkozás, magántulajdon, értékközpontú politikai cselekvés, öngondoskodás, hagyomány stb.). Számba vehetjük

végül a kiemelkedő alkotókat, és az ő életművükön keresztül mutathatunk rá az *örök érvényű dolgokra*. Egedy ez utóbbi módszert választja, melyet helyenként – ha a téma logikája diktálja – vegyít a többi eljárással. Munkája során Russell Kirköt nemcsak mint a konzervatív gondolkodás jeles képviselőjét idézi, hanem eszmetörténészként is támaszkodik rá, sőt, nem túlzás azt állítani: a magyar szerző által összeállított kánon nagymértékben egyezik amerikai szellemi elődjével.²

Egedy művének hősei azonban szigorúan az Atlanti-óceán nyugati partjához kapcsolódnak, míg Kirk a *The Conservative Mind*-ban együtt tárgyalja és láttaja az angol és az amerikai konzervatív gondolkodást.³ Egedy az alábbi szerzőket elemzi: James Madison, Alexander Hamilton (és a *Federalist* c. cikkgyűjtemény szerzői), John Adams, John Marshall, James Fenimore Cooper, George Fitzhugh, John C. Calhoun, Nathaniel Hawthorne, Orestes Brownson, Graham Sumner, Henry Adams, Irving Babbitt, Paul Elmer More, George Santayana, Henry Louis Mencken, Allen Tate, Crowe Ransom, Donald Davidson, Alber Jay Nock, Reinhold Niebuhr, Friedrich August von Hayek, Richard Weaver, Peter Viereck, William F. Buckley Jr., Willmoore Kendall, Robert Nisbet, Leo Strauss és Eric Voegelin.

Miként rajzolja meg a szerző az amerikai konzervativizmus John Adamstól Russell Kirkig terjedő ívét? Emeljünk ki néhány jeles gondolkodót, akik a konzervatív eszmék áthagyományozásában kiemelkedő szerepet töltek be a 18. század végétől a 2. világháborút követő „konzervatív reneszánszig”!

A recenzens – a terjedelmi korlátok miatt e helyütt nem térve ki a „föderalisták” munkásságára, a polgárháború

előtti Dél hazánkban jórészt ismeretlen gondolkodására és a szociáldarwinizmus szerepének a kritikus bemutatására – először is Henry Adamset említi meg. Ő egészen különös színfoltja az amerikai konzervatív gondolkodásnak. A neves politikusdinasztia sarja azon szerzők sorát gyarapítja, akik könnyen európai eredetű bevándorló benyomását kelthetik az olvasóban. A hagyomány, az európai kulturális értékek tisztelete és az amerikai kultúra óvilági hátterének a kiemelése rokonszenvenssé teheti őt a magyar olvasó számára is. Henry Adams azon gondolkodók közé tartozott, aki nem engedett a *laissez faire* konzervativizmus csábításának, többre értékelte az európai magas kultúra intellektuális teljesítményét, mint a haszonelvőséget vallási rangra emelő vadkapitalizmust. Egedy joggal hangsúlyozza, hogy e szerzők kisebbséget alkotnak az amerikai politikai gondolkodásban; valójában egészen a *The Conservative Mind* megírásáig várták rehabilitációjukat. Henry Adams katolikusokat megszegyenítő érdeklődést tanúsított a keresztény középkor iránt: *Mont-Saint-Michel and Chartres* címmel írt könyvet a középkor szellemiségéről, melyben a Mária-kultusz kapcsán részletesen kifejti nézeteit a nő szerepéről az európai kultúrában. Adams a középkori Európában fedezi fel mindazt, amire Amerikában is értékként lehet(ne) tekinteni. Munkája John Ruskinnal és Jacob Burckhardttal teszi összemérhetővé. Neveltetésének története jól példázza a nyugati civilizáció hanyatlását: a családjától kapott öröksége az európai kultúra 12–13. század eszményeivel mutat rokonságot, saját kora azonban már nem a tökéletességre törekvés eszményét hozta szívében, hanem a középszernek kedvezett. Alfred Jay Nock találóan írja:

ő a valaha volt legirritálóbb értelmiségi, a legprovokatívabb író és a legjobb történész Amerikában.⁴

A 20. század elején bontakozott ki az „új humanista” mozgalom, melynek két jelentős alakja Irving Babbitt és Paul Elmer More; a könyv mindkettőjük életművét részletesen taglalja. Mindketten az amerikai magas konzervatív esszé kiemelkedő alkotói. Babbitt legfontosabb művei a *Literature and American College* (1908), a *Rousseau and Romanticism* (1912), valamint a *Democracy and Leadership* (1924), melynek 1979-es kiadásához Russell Kirk írt előszót. Babbitt a *Rational Study of the Classics*⁵ c. tanulmányában az ókori, klasszikus műveltség nélkülözhetetlenségét hangsúlyozza, ezért kiáll a görög és latin szerzőknek az amerikai művelődésbe való beépítése mellett. Babbitt legbefolyásosabb könyve, mely a demokrácia és a politikai irányítás mibenlétét vizsgálja, 1924-ben született meg, amikor gombamód nőttek ki a földből az amerikai milliárdosok, és erősödött az a meggyőződés, hogy az ember a haszonelvőség eszméi által javítható. Babbitt gyanakvással kezelte és mélységesen megvetette az új nagytőkéseket, csakúgy, mint a 18. századi jakobinusokat: a „pragmatista” filozófust, John Dewey-t és Rockefellert egyaránt veszélyesnek tartotta a nyugati civilizációra nézve. A *Democracy and Leadership* erkölcsfilozófiai mű, melyet Russell Kirk 1953-ban a valaha írott legáthatóbb erejű amerikai politikai műnek nevezett.⁶ Egedy idézi Babbitt híres állítását, mely szerint amennyiben alaposan megvizsgáljuk a gazdasági problémákat, arra a belátásra kell jutnunk, hogy azok politikai jellegűek, a politikai problémák pedig filozófiai problémákra vezethetők vissza, ez utóbbiak pedig a vallásban gyökereznek.⁷

Babbitt T. S. Eliot személyes mestere volt, tanára az egyetemen, barátja és egyúttal vitapartnere is élete végéig. Babbitt, noha agnosztikus volt, elismerte a vallásnak a kultúrában betöltött kulcsfontosságú szerepét. Nem nézte jó szemmel azonban Eliotnak a vallás felé való fordulását, ami több alkalommal is vitára adott okot ket-tejük között. A Nobel-díjas költő megté-re után ugyanis teljesen a vallásra ala-pozta etikai és társadalomfilozófiai elveit.

Paul Elmer More-t, a századelő konzervatív „új humanizmusának” másik nagy alakját ugyancsak foglalkoztatta a jó politikai vezetés problematikája. Könyv-tárnyi terjedelmű esszéirodalmának több darabja is biztos helyet kapott a konzerva-tív kánonban, mindenekelőtt az *Academic Leadership*, a *Natural Aristocracy*, valamint az *On being Human*, mely önálló fejezetet szentel a barát és harcostárs Babbittnek. Ugyancsak fejezeteket szán vallás és tár-sadalom, egyház és politika viszonyának. More ellenezte a pragmatizmust, és kri-tikával illette a demokráciát: meggyőző-dése szerint a demokratikus társadalmak-nak is szüksége van egy minőségi elitre, melyet ő természetes arisztokráciának nevezett. Olyan meritokratikus (érdem-alapú) elitben gondolkodott, amely nem született előjogai által, hanem szelekció révén jut birtokába a hatalomgyakorlás eszközeinek. A könyv helyesen érzékelteti: elképzelése alapvetően nem ellenkezik sem a demokrácia alapkoncepciójával, sem a képviselő elvével, „mindössze” az egalitárius igényekkel száll szembe. More Burke-öt követi, amikor a termé-szetes arisztokrácia kiválasztódását két elvhez kapcsolja: alulról fölfelé az *előítélet*-hez, fentről lefelé pedig a *hagyomány*hoz. Olyan szelekciós mechanizmus kiala-kítását igényli tehát, amely lehetőséget

biztosít a tehetséges, politikai vezetésre alkalmas személyek kiválasztására és hely-zetbe hozására. More osztozik Burke-vel naivitásában is, amennyiben feltételezi, hogy egy efféle elit mentes lenne attól a csábítástól, hogy a saját különérdekeit a közösségi érdekek elé helyezze.⁸ Pub-licisztikájában megjelennek az amerikai kultúra olyan alapértékei is, mint a ma-gántulajdon védelme és a természetes arisztokrácia kiválasztódását szolgáló, magas színvonalú felsőoktatás kívánalma. Egyetért Babbitt-tel abban, hogy a latin és az ógörög nyelvek sajátos felépítésük-nél fogva különösen alkalmasak az elme pallérozására, az önfegyelem kialakításá-ra és áttekintőképességünk szélesítésére. Az esszét olvasva meglepő szöveghelyekre is bukkanhatunk, így például a felsőokta-tás színvonala felett aggódó sorai mintha egyenesen a 21. századi Magyarországon születtek volna.

A könyv egyik érdekes fejezete részle-tesen foglalkozik a katolikus neveltetésű, spanyol születésű George Santayanával, aki magát ateistának vallotta. Európaiként és „kulturkatolikusként” többszörösen is kisebbséginek érezte magát az Egyesült Államok protestáns szellemi közegében. Gyökértelen kozmopolitaként élte le éle-tét, melyet Olaszországban fejezett be. Neve összeforrott a „genteel tradition”, a „finomkodó hagyomány” fogalmával, amellyel az amerikai gondolkodást jelle-mezte. Amerika „fiatal ország, régi men-talitással”, állította, e mentalitásban két, egymással ellentétes elem egyidejű meg-létét fedezve fel. „Az egyiket az apák máig ható hite és értékrendje adja, a másik a fiatalabb nemzedékek törekvéseinek, te-vékenységének és felfedezéseinek a ki-fejeződése... A szellem magasabb régiói-ban – a vallás, az irodalom és az erkölcsi

érzelmekek terén – még mindig az örökölt gondolkodásmód az uralkodó.” E kettősséget az alábbi hasonlattal fejezi ki. „Az az igazság, hogy az amerikai szellem egyik, nem kimondottan gyakorlati kérdésekkel foglalkozó fele, ha nem is maradt teljességgel változatlan, némiképp megrekedt, holtágban csordogál csendesen, miközben a vele párhuzamosan a feltalálás, az ipar, és a társadalmi berendezkedés területén működő másik felét mintha csak a Niagara-zuhatag sodorta volna magával.”⁹ E kettősség kialakulását Santayana a protestantizmus és a kantianizmus erős, együttes hatásának tudja be. Amerika alapeszményét, a liberalizmust is a protestantizmus indította útjára azzal, hogy jogot adott az egyénnek a Szentírás szövegének értelmezésére. Az új-angliai „transzcendentalisták” (Emerson, Thoreau) pedig – Kant nyomában – az individuumot felhatalmazták arra, hogy saját szellemiségüket bármire rákényszerítsék. Ez a szemlélet az egyén öntörvényadását odáig vitte, hogy hajlamos volt úgy vélni: a hagyományon végrehajtott bármiféle módosítás mindjárt „haladást” is jelent egyszersmind. A liberalizmus arra törekedett, idézi a szerző Santayanát, hogy felemelje az egyént, ám ehelyett lezüllesztette a tömegeket.¹⁰ A spanyol-amerikai gondolkodó konzervatív alapozottságú liberalizmuskritikája, amint ezt Egedy is hangsúlyozza, különlegesen mély és kidolgozott.

A tárgyalt szerzők sorában Russell Kirk életműve tekinthető a leginkább átfogónak, hiszen az ő munkássága egyaránt része a konzervatív újjászületésnek és az építkezésnek: hatott Barry Goldwaterre, a republikánusok 1964-es elnökjelöltjére, és Ronald Reaganre is. A recenzens egyetért a szerzővel abban,

hogy a *The Conservative Mind* megszületése (1953) korszakhatár, és nemcsak a konzervatív hagyományban, de magának az amerikai politikai gondolkodásnak a történetében is. Kirk munkája ugyanis olyan eszméket legitimált, melyeket a kor befolyásos liberális értelmisége „a burzsoá Babbittek ostoba bégetésének” tartott, olvashatjuk a könyvben e sokatmondó idézetet. Kirk nemcsak összefoglalta a múltat, hanem bizonyos értelemben meg is teremtette azt, saját, igen erős értelmezésében.

„A konzervativizmus nem ideológia”, összegzi Kirk véleményét Egedy. Sőt, mindenfajta ideológia ellentéte, amennyiben tagadja a tértől és időtől függetlenül megfogalmazható politikai elvek létét. Felmerül persze a kérdés, hogy Kirk mit értett ideológia alatt? E kérdésekre mindenekelőtt a *Politics of Prudence* és *The Enemies of the Permanent Things* c. kötetében találjuk meg a választ. Az ideológiák térhódítását a „politikai normalitás” visszaszorulásával és az „abnormalitás” térhódításával magyarázza, ami a társadalmi dezintegráció folyamatának egyik fő kiváltó oka. Az ideológia valláspótlék, mely új, leegyszerűsített világmagyarázatként a vallás és a metafizika helyére kíván lépni. Kirk egyetért Mannheim Károlyval, aki a fogalmat az utópikus gondolkodással hozza összefüggésbe: az ideológia ekként nem más, mint a politikai fanatizmus intellektuális kerete, az a meggyőződés, hogy immans világunk megfelelő tervezéssel földi paradicsommá alakítható. Olyan dogmatikus elmélet tehát, mely szekuláris doktrínákat akar a vallási doktrínák helyére állítani. Egedy ezzel kapcsolatban kiemeli Kirknek Voegelinnel való gondolati rokonságát. A könyvben ugyancsak elemzett Voegelin szerint ugyanis az ideológus

az üdvösség és a kárhozat fogalmait a haladás és a reakció fogalmaira cseréli ki. Az *Errors of Ideology* című tanulmányában Kirk hangsúlyozza: az ideológia vallásos fanatizmust követel meg híveitől. Míg a konzervatív ember a politikát a lehetséges művészetének tekinti, addig az ideológus könyörtelenül menetel az általa kitűzött célok felé.¹¹ Kirk az ideológusok spekulatív agresszivitásával szemben a *megfontoltság politikáját* (politics of prudence) ajánlja, melynek kulcsfogalma a *morális képzelet* (moral imagination). E kifejezés Burke-től ered, és Irving Babbitt tette a köztudat részévé, Kirk használatában pedig a következőt jelenti: „az embernek az a képessége, hogy egyéni tapasztalatain és korlátain túllépve felismerje az etikai igazságokat, bizonyos értelemben tehát az etikai ítélőerő képessége.”¹²

A recenzens meggyőződése szerint e gondolatok semmit nem veszítettek aktualitásukból, s ez egyszerre tölthet el bennünket aggodalommal és megnyugvással. Aggódhatunk, mert Amerikát tanulmányozva esetleg a saját jövőnket szemléljük, de bizakodhatunk is, mert egy olyan gazdag hagyományból meríthetünk a problémákkal való küzdelem során, melynek sok eleme számunkra is fontos tanulságokkal szolgál. Jó szívvel ajánlom ezt a könyvet mindenkinek, aki most ismerkedik az amerikai konzervativizmus történetével, de azoknak is, akik már régebb óta kapcsolatban vannak a fentebb említett jeles szerzőkkel, de szeretnék ismereteiket kiegészíteni. Vagy épp a konzervatív gondolkodás „örökzöld” kérdései iránt érdeklődnek. Egedy munkája fontos hozzájárulás a hazai konzervativizmus kutatáshoz, és a levonható tanulságok értelmezésében is segít. A kiadót dicséri a könyv tetszetős – a 19. és

a 20. század összekapcsolódását ügyesen érzékeltető – külalakja.

Az eszmetörténeti elemzés a „hagyományos” konzervatív szemléletet sokban átalakító, s ezért korszakhatárt is jelentő neokon mozgalom fellépésével zárul. Ez utóbbi története jól megismerhető Békés Márton kiváló monográfiájából.¹³ A neokonzervatívokkal szemben álló „paleokonzervatívok” ezredfordulós munkássága viszont egyelőre kevésbé ismert Magyarországon, és Egedy Gergely könyvéhez méltó feldolgozásra vár.

(Egedy Gergely: *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban. Századvége, Budapest, 2014, 560 oldal.*)

JEGYZETEK

- ¹ Mezei Balázs ez utóbbi eljárást követi *Az egyesült államokbeli konzervatív esszé kialakulása* című tanulmányában. Első nyomtatott megjelenés: Kommentár, 2013/3. http://kommentar.info.hu/iras/2013_3/az_egyesult_allamok-beli_konzervativ_essze_kialakulasa_i
- ² Russell Kirk névsorába (a teljesség igénye nélkül!) az alábbi szerzők tartoznak: Edmund Burke, Lord Acton, John Adams, Alexander Hamilton, Fisher Ames, John Quincy Adams, John Marshall, Walter Scott, George Canning, Samuel Taylor Coleridge, John Randolph of Roanoke, John C. Calhoun, Thomas Babington Macaulay, James Fenimore Cooper, Alexis de Tocqueville, Nathaniel Hawthorne, Benjamin Disraeli, John Henry Newman, Walter Bagehot, James Fitzjames Stephen, James Russell Lowell, E. L. Godkin, Hanrey Adams, Brooks Adams, Robert Gascoyne-Cecil of Salisbury, Arthur Balfour, William Hurrell Mallock, Irving Babbitt, Gilbert Keith Chesterton, Paul Elmer More, George Santayana és T. S. Eliot.
- ³ „Kirköt e nagy ívű kitekintése egyfelől támadhatóvá teszi, mert konstrukciója szándékosan nem enged teret a brit és a sajátosan amerikai konzervativizmus közötti különbségeknek, ugyanakkor végrehajt egy óriási kultúrtörténeti bravúrt

- is, mert gesztusával történelmet ad az amerikai nemzetnek. Tegyük hozzá: Egedy az előző évtizedben már feldolgozta egy külön monográfiában a brit konzervatív gondolkodás történetét.” Egedy Gergely: *Brit konzervatív gondolkodás és politika*. Századvég, Budapest, 2005.
- ⁴ Russell Kirk: *The Conservative Mind*. /www.kirk-center.org/images/uploads/kirkconservative-summary.pdf
- ⁵ A tanulmány Irving Babbitt: *Literature and American College* című kötetében olvasható.
- ⁶ Kirk, i. m. 424. o.
- ⁷ „When studied with any degree of thoroughness, the economic problem will be found to run into the political problem, the political problem in turn into the philosophical problem, and the philosophical problem itself to be almost in dissolubly bound up at last with the religious problem.” Irving Babbitt: *Democracy and Leadership*. Introduction, Indianapolis, 1979, 23. o.
- ⁸ Paul Elmer More: *Natural Aristocracy*. In: Paul Elmer More: *Aristocracy and Justice*. Houghton Mifflin, Boston – New York, 1915, 12–13. o.
- ⁹ Egedy Gergely: *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban*. Századvég, Budapest, 2014, 236–237. o.
- ¹⁰ Uo. 248. o.
- ¹¹ Russell Kirk: *Errors of Ideology*. In: Russell Kirk: *The Politics of Prudence*. ISI Books, 1993, 5–6. o.
- ¹² Egedy: *Konzervatív gondolkodás...*, i. m. 484. o.
- ¹³ Békés Márton: *Amerikai neokonzervativizmus. Egy kisiklott ellenforradalom*. Századvég, Budapest, 2008.